

DOCENT DR STEVICA DEĐANSKI*

Fakultet za poslovne studije, Megatrend univerzitet, Beograd

MILICA VESKOVIĆ ANĐELKOVIĆ, ISTRAŽIVAČ SARADNIK

Institut za sociološka istraživanja, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

ZAPADNI BALKAN IZMEĐU POLITIČKIH I EKONOMSKIH INTEGRACIJA I UNUTRAŠNJIH DEZINTEGRACIJA

Sažetak: Zapadni Balkan je opterećen brojnim istorijski utemeljenim unutrašnjim (nacionalnim i verskim), i spoljnim (geopolitičkim) protivrečnostima. Na njih se nadovezuju i sve veće socijalno-ekonomske tenzije, generisane raznovrsnim sistemskim devijacijama. Usled svega rečenog, Zapadni Balkan i dalje predstavlja evropsko „bure baruta“. Da ono pre ili kasnije ne bi eksplodiralo, odnosno da ne bi, što je ipak realnije, došlo do intenziviranja različitih društveno-erozivnih procesa unutar zemalja regiona – od daljeg jačanja organizovanog kriminala do nacionalnih napetosti – što bi sve dezavuisalo poslovni ambijent i suštinski se odrazilo na dalje pogoršanje u ekonomskoj sferi, neophodna su promišljena, celovita rešenja iz domena regionalne politike (a ne samo ekonomske) saradnje i pomirenja. Ali, politička saradnja i pomirenje će biti delotvorni i trajni jedino ako budu plod istinskog kompromisa, a ne nametnuta ili uslovljena sa strane. Ključ za stvaranje povoljnog regionalnog političkog okruženja – od čega direktno zavisi ekonomski razvoj – nalazi se u zemljama našeg podneblja. Bez razumevanja istorijskih problema i uvažavanja njihovih korena, u ovoj oblasti rešenja nisu moguća.

Ključne reči: bezbednost, ekonomija, međunacionalne tenzije, Zapadni Balkan

JEL klasifikacija: F52, N44

1. Uvodne napomene

Zapadni Balkan je novi (geo)politički termin, koji je na Zapadu ušao u širu upotrebu početkom 21. veka, i odatle je prenet i u zemlje na koje se odnosi. Pod njim se podrazumevaju države Balkana koje, posle prijema u Evropsku uniju Rumunije i Bugarske, još nisu članice EU (izuzev tek manjim delom na tom

* E-mail: sdedjanski@megatrend.edu.rs

poluostrvu locirane Turske), a za koje je uvreženo mišljenje da zajedno predstavljaju evropsko „bure baruta“. Tu spadaju sve bivše jugoslovenske republike (a sada države) izuzev Slovenije (Srbija, Hrvatska, Bosna i Hercegovina, Makedonija i Crna Gora), kao i Albanija. Doduše, neki krugovi u Hrvatskoj smatraju da ona ne spada u tu, kako tvrde, pre svega pravoslavno-islamsku mešovitu civilizacijsku zonu. No, nesumnjivo je da je Hrvatska u kulturnom, etničkom i jezičkom pogledu, ne samo bliska regionu o kome govorimo, već i u njega suštinski uključena (što se neće promeniti ni njenim ulaskom u EU). Uz to, a što je još bitnije u kontekstu naše analize, ona je, nesumnjivo koliko i druge države Zapadnog Balkana, deo mreže istorijskih i aktuelno-političkih faktora zbog kojih je pomenuti teritorijalni kompleks nestabilan. Sledstveno tome, rešenja koja bi „regionu“ donela stabilnost, nemoguća su bez nje.¹

2. Istorijski koreni sukoba

Sloveni su se doselili na Balkan u 6. i 7. veku. Na (kasnije) jugoslovenski prostor dospeli su delovi brojnih plemena. U lavini slovenskih rodova, nalazila su se i dva cela plemena. To su bili Srbi i Hrvati. Srbi su nastanili prostor današnje Srbije, Crne Gore, veći deo Bosne i Hercegovine i južnu Dalmaciju (danas deo Hrvatske). Hrvati su naselili veći deo Hrvatske i zapadni deo Bosne. Naravno, tu su Srbi i Hrvati bili izmešani sa drugim slovenskim grupama.

Tokom 8 i 9. veka oni stvaraju svoje države (Srbi 5 a Hrvati 2 kneževine), i unutar njih asimiluju druge slovenske i starosedelačko-balkanske skupine (ilirске, tračke i keltske). Ujedno, prihvataju hrišćanstvo. Hrvati su primili katoličanstvo od strane rimskog sveštenstva, a Srbi su živeli na prostoru gde se ukrštao uticaj Rima i Carigrada. Dok je većina Srba prihvatila pravoslavlje, manjina (u južnoj Dalmaciji i zapadnoj Hercegovini) primila je hrišćanstvo zapadnog obreda. Ta unutarsrpska verska podela, kao i verska razlika između Srba i Hrvata, nisu imale većeg značaja do 11. veka, dok se hrišćanska crkva i formalno nije raspala na katoličku i pravoslavnu. Vreme kada se to desilo, okvirno se podudara sa osvajanjem Hrvatske od strane Mađarske, pod čijom vlašću će ostati do 1918. godine. (Nemci su već vekovima pre toga vladali teritorijom današnje Slovenije, gde se tamošnje slovensko stanovništvo postepeno stapalo u jedinstvenu naciju koja je primila mnoge elemente nemačko-austrijske kulture.)

Pre nego što je u 14. veku počelo osvajanje jugoslovenskog prostora od strane Turske, na njemu su postojale dve nezavisne države. Prva je bila Srbija (koja je obuhvatala i Crnu Goru, južnu Dalmaciju i Makedoniju), i u kojoj su većinsko stanovništvo činili pravoslavni Srbi. Uz njih su u Dalmaciji i Hercegovini živeli Srbi katolici, dok su u Makedoniji Srbi bili pomešani sa Bugarima. Druga država bila je Bosna. Ona je do 10. veka bila provincija Srbije, a tada se osamostalila.

¹ M. Knežević, *Paradigma raspada*, Institut za političke studije, Beograd, 2009, str. 116-132.

Njeno većinsko stanovništvo činili su Srbi bogumili (pripadnici jedne pravoslavne sekte), ali je bilo i dosta Srba pravoslavaca, odnosno u primorju Srba katolika. Uz njih na zapadu Bosne živeli su i Hrvati katolici.

Kada su Turci osvojili južnoslovenski prostor, oni uvode svoje kriterijume za podelu stanovništva. To više nije bilo nacionalno poreklo, već verska pripadnost. Sve stanovništvo svrstavali su u verske (ili eventualno versko-jezičke) grupe nazvane *mileti*. Tako su u „srpsko-pravoslavni milet“ ušli samo pravoslavni Srbi, dok su katolici (bez obzira na etničku pripadnost) bili deo drugog mileta. Takođe, započeo je proces islamizacije porobljenih naroda. Ko god je prihvatao islam, sticao je bolji društveni status. Hrišćani su plaćali veći porez i nisu mogli da zauzimaju značajne položaje u vojsci i administraciji, tako da su mnogi odlučivali da postanu muslimani. Islamizacija se posebno brzo odvijala u krajevima Bosne u kojima su bili naseljeni pripadnici pravoslavnih i katoličkih sekti, dok su Srbi i Hrvati koji su se držali doktrinarnog pravoslavlja i katoličanstva teže menjali veru.

Rezultat vekovnog turskog vladanja južnoslovenskim prostorom bilo je, uz ekonomsko i svestrano civilizacijsko nazadovanje, i njegovo etničko prekomponovanje.² Mileti su bili svojevrsne versko-kulturne autonomije a ne samo verske zajednice. Unutar njih sveštenstvu određene konfesije turska vlast je prepuštala prosvetu, građansko pravo i sve drugo što nije ulazilo u resor održavanja bezbednosti i finansiranja države. Na tim osnovama unutar tih neteritorijalnih autonomija odvijali su se etnički integrativni procesi. Srbi katolici su se postepeno stapali sa Hrvatima katolicima (koji su tako dobili novi impuls, jer su ranije već velikim delom bili proređeni usled iseljavanja u centralnu Evropu zbog turske opasnosti). Srbi muslimani su se sve više politički (iako su zadržali svoj jezik) identifikovali sa Turcima, gde treba tražiti zametak njihovog novog, do danas iskristalisanog, nacionalnog identiteta. Što se tiče pravoslavnih Srba, oni su se bar verski konsolidovali unutar svog mileta, jer su do 17. veka nestale sve sekte, odnosno u potpunosti je prevladalo zvanično pravoslavlje.

Etničkom prekomponovanju bitno su doprinele i migracije. Usled turske najezde došlo je do seobe Hrvata iz nekih krajeva u kojima su tradicionalno živeli – to je oblast danas poznata kao Krajina ali i zapadni deo Bosne. U tim zonama postepeno su se, iz još nepristupačnijih planinskih krajeva od onih u koje su došli, naselili Srbi (kao i još od strane Slovena neasimilovani balkanski starosedelački elementi, koji su se na osnovu verske istovetnosti vremenom stopili sa Srbima). Takođe, pred najezdom Turaka došlo je do masovnog naseljavanja Srba u opustelim južnim krajevima nekadašnje Kraljevine Ugarske (današnja Vojvodina). S druge strane, islamizovano albansko stanovništvo se, uz podršku turskih vlasti, postepeno naseljavalo relativno plodnim južnim krajevima srednjovekovne Srbije (Kosovo i Metohija, Zapadna Makedonija).

² D. Bataković, M. Protić, N. Samardžić, A. Fotić, *Nova istorija srpskog naroda*, Naš dom, Beograd, 2002, str. 107-110.

Etničke i verske promene imale su i jezičku dimenziju. Srbi katolici su se stopili sa Hrvatima, ali su zato oni prihvatili srpski jezik. Konačno, u 19. veku je i hrvatska elita odbacila nacionalni jezik i kao novi zvanični jezik prihvatila jedan srpski dijalekt (istočnohercegovački). Tako se desilo da Srbi i Hrvati, kako na nivou mnogih regiona (hrvatski jezik narod je zadržao samo na zapadu gde se Hrvati nisu mešali sa Srbima katolicima i živeli pored Srba pravoslavaca), tako i književnog jezika, postanu gotovo istovetni. Što se tiče jugoslovenskih muslimana (većim delom srpskog porekla), oni su oduvek govorili srpski. Potonji srpsko-hrvatski jezik (koji od raspada Jugoslavije svaki narod zove po svom imenu) ima tri dijalekta. To su štokavski, kajkavski i čakavski. Štokavski je izvorno srpski jezik, kojim danas govori i 70 % Hrvata (kao i 100 % bosanskih muslimana), dok su druga dva dijalekta hrvatska (u stvari, pravi hrvatski narodni govor je čakavski, dok je kajkavski bio književni jezik i narodni govor okoline Zagreba, nastao pod snažnim uticajem nemačkog i mađarskog jezika).

Sve u svemu, današnji Hrvati su hrvatsko-srpskog porekla, dok su jugoslovenski muslimani tzv. Bošnjaci dominantno srpskog porekla. No, istorijski izvori ukazuju i na to da su i Srbi, u krajevima u koje su se doselili, asimilovali deo preostalog hrvatskog stanovništva pa u sebi imaju i tu etničku komponentu, a u svim pomenutim savremenim nacijama nemali je udeo predslovenskih starosedelačkih elemenata. Treba reći i to da su i Albanci asimilovali nemali deo Srba na Kosovu i Metohiji, koji su tokom turske vlasti prihvatili islam. Ipak, tu je ostala stara jezička podvojenost, samo se raspored nacionalno svesnih Srba i Albanaca (bez obzira na poreklo) promenio, dok su Srbi, Hrvati i Bošnjaci postali jezički istovetni, za razliku od srednjeg veka kada su se, tada postojeća samo prva dva naroda, u tom pogledu razlikovala.

Naizgled, zajedničko poreklo i jezik današnjih Srba, Hrvata i Bošnjaka (što je sada zvaničan naziv južnoslovenskih muslimana) trebalo bi da predstavlja faktor koji ih povezuje. Međutim, nije tako, iako je u zapadnoj lingvistici i etnografiji sve do kraja 19. veka preovladavao stav da se radi o jednom narodu (koji je najčešće nazivan srpskim imenom). Na prostoru Balkana vekovima su se odvijali sukobi između pravoslavlja, katoličanstva i islama, odnosno ukrštali su se uticaji velikih sila koje su bile zaštitnice tih religija. Jugoslovenske versko-etničke zajednice su se sa tim državama identifikovale.

Sve dok Srbi nisu ponovo stvorili svoje države, za njih je matica bila Rusija. To je išlo toliko daleko da su u 18. veku ruski jezik, dopunjen delimično srpskim rečima, prihvatili kao književni. Taj jezik je nazvan *slavjanoserbski* a sve do sredine 19. veka – tj. do reforme Vuka Karadžića, kada je kod Srba (a potom i Hrvata) ozvaničen narodni jezik – imao je status jezika literature, prava i generalno, elite. S druge strane, kao što su se Srbi poistovećivali sa Rusijom, Hrvati su se identifikovali sa Austrijom, a Bošnjaci sa Turskom. Ukratko, jugoslovenski narodi su etno-konfesionalne grupe, a vekovna odbojnost među njima, ali i (makar dubinski, „arhetipski“) stav tih naroda prema velikim silama koje oliča-

vaju druge civilizacijske zone (npr. Hrvata prema Rusiji ili Srba prema Turskoj), predstavlja bitan faktor (geo)političkih procesa.

2. Razaranje i stvaranje država

Sa rađanjem modernog nacionalizma, javile su se ideje o stvaranju nacionalnih država naroda Zapadnog Balkana. Prvo se to desilo sa Srbima, koji su početkom 19. veka oslobodili deo današnje Srbije i tako stvorili nukleus svoje željene jedinstvene države. Potom su slični projekti nacionalno-državnog objedinjavanja nastali i kod Hrvata. Kod Albanaca takve ideje se javljaju tek pred kraj 19. veka, dok su pojedini Makedonci tek početkom 20. veka počeli da razmatraju mogućnost stvaranja svoje države (većinsko slovensko stanovništvo Makedonije – mešanog srpsko-bugarskog porekla – tada još nije imalo posebnu nacionalnu svest, već se identifikovalo sa Srbima ili Bugarima, odnosno, u najvećem delu imalo je usko regionalnu identifikaciju, što je prevaziđeno tek od sredine 20. veka).

Problem je bio u tome što su predstavnici svakog naroda zamišljali svoju državu tako da obuhvati sve krajeve gde je on u iole značajnijoj meri zastupljen (što ne znači i da je većina), odnosno, da su na način kako im odgovara kombinovali istorijski i etnički kriterijum, pri čemu su bili skloni nacionalno ideološkoj interpretaciji pa i falsifikovanju činjenica, te su zanemarivali jezičke, verske, istorijske i sve druge parametre, kako bi sebe i druge ubedili da im ono što traže „po pravdi“ pripada.

Uporedo sa parcijalnim nacionalnim projektima, pod uticajem prosvetiteljskih shvatanja i nemačkih romantičara, u skladu sa kojima narod pre svega čini zajednički jezik – razvila se ideja o stvaranju zajedničke države svih južnoslovenskih naroda. Takve ideje su prihvaćene od dela viših i srednjih slojeva jugoslovenskih naroda, dok u većoj meri nisu prodrle u narod koji je bio pod snažnim uticajem verskih lidera, i oblikovan u duhu predstave o prevlasti religijskih faktora nad nacionalnim i jezičkim.

Nastojanje da se reši državni status jugoslovenskih naroda kroz njihovo ujedinjenje – sa ekonomskom dimenzijom koju to ima – delovao je racionalno. Oni su bili tako izmešani da, ili bi razgraničenje podrazumevalo da mnogi Srbi i Hrvati ostanu van svojih budućih država, ili da u njima bude veliki broj pripadnika manjina neprijateljski nastrojenih prema državi. Pred Prvi svetski rat, 60 % Srba živelo je u dve svoje nezavisne države koje su 1912. godine porazile Tursku i oslobodile sunarodnike koji su do tada bili pod njenom vlašću (Kosovo, Makedonija, Raška oblast). U Austro-Ugarskoj živelo je 40 % srpskog naroda, pomešanog sa Hrvatima, jugoslovenskim muslimanima, Nemcima i Mađarima. Usled toga, kao i snažnog uticaja masonskih krugova koji su smatrali da moderna država mora da se gradi na prosvetiteljskim a ne verskim principima (ma koliko

oni bili ugrađeni u nacionalnu svest građana), srpska vlada odlučila je da se bori za stvaranje Jugoslavije a ne proširenje Srbije³.

Preduslov za to bilo je izbijanje velikog evropskog rata. Sama Srbija nije mogla da porazi Austro-Ugarsku. Međutim, zapadni saveznici, u želji da pridobiju Italiju koja je bila protiv stvaranja Jugoslavije, Srbiji su 1915. ponudile da odustane od jugoslovenskog programa i prihvati stvaranje Velike Srbije. Srbiji je ponuđena cela Bosna i Hercegovina, skoro cela Slavonija kao i južna Dalmaciju sa Splitom (tj. približno 50 % današnje Hrvatske), veći deo Vojvodine i severna Albanija. Za ulazak u rat, Saveznici su Italiji ponudili Istru i veći deo Dalmacije. Sama Italija se zbog tih slovensko-italijanskih provincija plašila jugoslovenskog ujedinjenja.

Tako bi se prema predlozima saveznika približno 95 % Srba našlo u jedinstvenoj državi, a u njenom sastavu bi bili i mnogi krajevi koji su tada imali albansku, hrvatsku i jugoslovensko-muslimansku većinu. Srpska vlada je taj plan odbila. S jedne strane, smatralo se da bi Velika Srbija bila nestabilna jer bi veliki deo njenih građana na nju gledao sa neprijateljstvom. U srpskoj državi našlo bi se više od 40 % svih Hrvata. Oni bi, zajedno sa drugim manjinama, činili veliki deo stanovništva tzv. Velike Srbije, odnosno pravoslavni Srbi bi u njoj predstavljali samo 57 % stanovništva.

Uzimajući to u obzir, a zanemarujući postojanost jednom stvorenih ubeđenja kod naroda, pogotovo u okolnostima kada ima ko da ih održava u aktivnom stanju (katolička crkva i muslimanski lideri neprijateljski nastrojeni prema Jugoslaviji u kojoj bi dominantu ulogu imali pravoslavni Srbi), Srbija je ušla u zajednicu sa Hrvatskom i Slovenijom. Srpska vlada se sporazumela sa hrvatskim i slovenačkim protivnicama Austro-Ugarske o stvaranju zajedničke države. Međutim, problem je bio što se ni oni nisu slagali sa srpskim političarima oko budućeg državnog uređenja, a uz to predstavljali su tek manjinu svojih naroda koji su težili pre državnim zajednicama u kojima prevlast imaju njima verski bliski narodi (npr. Hrvatima je bilo prihvatljivije da žive u Austro-Ugarskoj nego u Jugoslaviji, a bosanski muslimani su se sa nostalgijom odnosili prema turskom periodu).

Tek kada je Austrougarska počela da se raspada, promenilo se raspoloženje Hrvata i Slovenaca (dok su šire bosanske muslimanske mase bile pasivne). Italija, Mađarska i Austrija pretile su da u procesu podele nekadašnje države Habzburga zauzmu ili zadrže mnoge krajeve nastanjene Slovencima i Hrvatima, pa su se oni okrenuli pobedničkoj Srbiji kako bi ih ona zaštitila. Osim toga, Hrvati su shvatili da ako ne prihvate srpsku ruku, i dozvole da se oni sami ujedine, mnogi krajevi na koje je Hrvatska pretendovala za nju će biti izgubljeni. Tako su se preko noći opredelili za državni savez sa Srbijom. S druge strane, Srbi koji su pre svega želeli da se međusobno ujedine, smatrali su da je racionalnije da se to postigne preko jugoslovenskog programa, ali oni nisu hteli da prihvate federaciju koji su Hrvati predla-

³ Srbija i Crna Gora u to vreme bile su jedine nezavisne države naroda Zapadnog Balkana. – M. Gleni, *Balkan 1804–1999. Nacionalizam, rat i velike sile*, B 92, Beograd, 2001, str. 100-106.

gali. Ako su se već odrekli Velike Srbije radi Jugoslavije, Srbi su smatrali da buduća zajednička država treba da bude centralizovana i pod njihovom dominacijom.

Jugoslavija je nastala kao iznuđeno rešenje, uprkos suprotne većinske volje Hrvata i Slovenaca. S druge strane, Srbi su protraćili krvlju skupo plaćenu prilikom (25 % stanovnika Srbije je poginulo u Prvom svetskom ratu) da ujedine svoje zemlje u stabilnu nacionalnu državu. Srbi su u narednim decenijama bili kivni jer su shvatili da Hrvati, Slovenci, pa i mnogi bosanski muslimani, zajedničku državu ne doživljavaju kao svoju. Opet, Hrvati su brzo zaboravili šta bi im se desilo da se nisu ujedinili sa Srbima i ispoljavali su bes što ne mogu da sami upravljaju svojom sudbinom. Tako je raspad Jugoslavije započeo i pre nego što se osušilo mastilo na sporazumu o ujedinjenju potpisanom 1. decembra 1918. godine. Od samog stvaranja države – njen politički život su karakterisali sukobi između Srba i Hrvata, odnosno njihovih partija. Što se Albanije tiče, ona je stvorena 1913. godine posle proterivanja Turaka sa većeg dela Zapadnog Balkana. Srbija i Grčka su nameravale da podelu prostor Albanije, ali su velike sile, svaka iz svog razloga, to sprečile. No, istorijski srpski krajevi u kojima je živeo značajan deo albanskog naroda, pripali su Srbiji. U narednim godinama Srbi su nastojali da kosovske Albance privole da prihvate faktičko stanje i mirno žive u srpskoj državi, dok su Albanci sanjali o ujedinjenju s Albanijom i delovali, aktivno ili pasivno, protiv Srbije i Jugoslavije.

Bez dubljeg ulaska u istoriju, neophodno je u ovom delu rada naglasiti da je Jugoslavija prošla kroz Drugi svetski rat, transformisala se od monarhije u komunističku državu, centralizam je zamenila federalizmom, a višepartijski sistem pao je pod udarima jednopartijske države boljševičkog tipa. Ujedno, umesto srpske kraljevske porodice njom je zavladao komunistički lider hrvatsko-slovenačkog porekla, Josip Broz Tito. No, jedno je ostalo isto, a to su protivrečnosti među narodima Jugoslavije, odnosno teritorijalni problemi s Albanijom (koja je pretendovala na teritorije Jugoslavije sa većim udelom svog naroda). Komunistička vlast je, bilo zbog nacionalne pripadnosti njenog prvaka ili pragmatizma, pokušavala da ublaži tenzije tako što je postepeno decentralizovala državu.

Problem je bio što granice i broj federalnih jedinica nije odredila prema jedinstvenom kriterijumu, već se opredelila za asimetrična rešenja koja su bila na štetu većinskih Srba.⁴ Tako je samo Srbija dobila autonomne pokrajine, iako su i delovi Hrvatske po istim standardima trebalo da dobiju autonomiju. Albanci su postali većina na istorijski srpskom Kosovu, dok su Srbi bili de facto i de jure većina u Krajini koja je u srednjem veku bila deo hrvatske države. Crna Gora, u kojoj žive na osnovu vekovne državne samostalnosti specifični Srbi (isto kao što su to Austrijanci u odnosu na druge Nemce), konstituisana je kao posebna republika (i nacija) Jugoslavije, dok je Dalmacija, gde su Hrvati bili jednako osobeni u

⁴ D. Anđelković, „Faktori bezbednosti Balkana: geopolitičke i energetske protivrečnosti“ u: *Zbornik radova sa skupa „Geopolitički i energetske faktori stabilnosti Balkana“*, Centar za razvoj međunarodne saradnje, Beograd, 2010, str. 27-30.

odnosu na kontinentalne sunarodnike, a ta oblast je vekovima u državno-pravnom pogledu bila odvojena od drugih delova današnje Hrvatske, integrisana u Hrvatsku i to bez autonomnog statusa.

Tako je Jugoslavija dočekala pad Berlinskog zida konfederalizovana i sa narodima koji su svaki iz svog razloga bili nezadovoljni. Srbi su smatrali da su se odrekli mogućnosti da stvore svoju veliku državu radi Jugoslavije, da bi posle dobili malu federalnu jedinicu u njoj. Drugi narodi su bili nezadovoljni što Jugoslavija u kojoj su Srbi najbrojniji uopšte postoji. A svi su insistirali na rešenjima koja su za njih povoljna, ne vodeći računa o težnjama drugih. Srbi su s pravom tražili reviziju unutrašnjih granica (što je jugoslovenski Ustav i predviđao kao mogućnost) kako bi bila prevaziđena podela srpskog nacionalnog korpusa, ali nisu bili spremni da prihvate posledice istorijskog razvoja, a to je da su npr. Bošnjaci (islamizovani Srbi) vremenom razvili poseban nacionalni identitet. Hrvati su želeli da zadrže sve krajeve koje je dobila jugoslovenska Republika Hrvatska (bez obzira što su u Krajni Srbi bili većina), a tražili su delove Bosne i Hercegovine gde su Hrvati bili značajnije zastupljeni (zanemarujući istorijski kriterijum koji im je bio bitan u Krajni, tj. da su delovi BiH o kojima se radi istorijski srpski). Albanci su tražili Kosovo i Metohiju kao i veliki deo Makedonije na osnovu etničkog prava, a pri tome su smatrali svojim i one krajeve gde su Srbi i Makedonci većina, ako su deo administrativne jedinice Kosovo ili u njima Albanci imaju iole relevantnu manjinu.

3. Geopolitički trougao

Istorijski, verski, geopolitički utemeljeni antagonizmi među narodima Zapadnog Balkana stvorili su podlogu za raspad Jugoslavije i krvave ratove za „jugoslovensko nasleđe“. Do toga je došlo padom komunističkog sistema koji je prinudno držao narode Zapadnog Balkana na okupu, odnosno u okviru globalnih ideološko-geopolitičkih relacija održavao postojeće međudržavne i unutrašnje granice. S početkom 90-ih godina 20. veka, ne samo da su iznova u prvi plan došle stare regionalne verske i međunacionalne protivrečnosti, već su ponovo oživele i stare geopolitičke pretenzije velikih sila, odnosno pojavili su se i novi geopolitički faktori (npr. SAD) i novi motivi (energetski interesi).

U ratovima su najlošije prošli Srbi, koji su bili ostavljeni sami sebi u vremenu kada je njihov tradicionalni saveznik, Rusija, bila oslabljena posle raspada SSSR-a, a SAD i druge zapadne sile koristile su tu istorijsku priliku da osnaže svoju dominaciju na Balkanu, zbog čega su i podržavali one narode koji su bili u sukobu sa Srbima. Ipak, delom zbog realnog odnosa snaga (brojnosti i snage Srba), a delom zbog težnji velikih sila da održavaju regionalnu ravnotežu moći, tako što nijedan lokalni faktor ne bi postao previše moćan, ni oni narodi Zapadnog Balkana koji su bolje prošli od Srba, nisu dobili ni približno sve ono što su želeli.

Hrvatska je opstala u granicama istoimene jugoslovenske republike kao što je i želela, ali nije uspjela da pripoji hrvatske krajeve u BiH. Štaviše, morala je da se odrekne i tamošnje, tokom rata stvorene, hrvatske države koja je utopljena u jedan od dva entiteta BiH, Hrvatsko-muslimansku federaciju u kojoj Bošnjaci imaju većinu (sastoji se od niza malih donekle autonomnih kantona). S druge strane, Srbi u BiH su izborili svoju državu u okviru državne zajednice, te ona (a ne državna zajednica) ima izvorni suverenitet i većinu ingerencija kao i nezavisne države. Opet, Srbija je faktički izgubila kontrolu nad svojom južnom pokrajinom Kosovo, koja je proglasila nezavisnost, a nju je priznalo približno 80 država. Međutim, ni kosovske vlasti nisu u stanju da kontrolišu severne krajeve Kosova gde Srbi čine većinsko stanovništvo i funkcionišu kao deo Srbije.

Bosna i Hercegovina je, kao što je već posredno rečeno, državni provizorium sastavljen od dve države koje imaju malo toga zajedničkog. Makedonija je dubinski podeljena između zapadnog dela gde su većina Albanci i ostatka države u kome preovlađuju slovenski Makedonci, i samo je pitanje vremena kada tenzije mogu ponovo da kulminiraju. Crna Gora je dobila nezavisnost 2006. godine kada se izdvojila iz federacije sa Srbijom, dok veliki deo njenog stanovništva želi bliske veze sa Srbijom. S druge strane, aktuelna vlast smatra da će učvrstiti državnost što većim distanciranjem od Srbije, s kojom je narod Crne Gore etnički, istorijski i verski tesno povezan.

Iz ove kratke geopolitičke retrospektive, vidljivo je da je Zapadni Balkan i dalje prepun velikih protivrečnosti, te da predstavlja eksplozivno područje Evrope. Kada ne bi postojao spoljni nadzor, verovatno je da bi ponovo došlo do čitavog niza sukoba, odnosno pokušaja da se nametne željeno stanje i ispravi ono što se od strane tamošnjih naroda smatra nepravdom. Opet, spoljni nadzor nema pre svega za cilj zaštitu interesa naroda Zapadnog Balkana, već njihovo stavljanje u funkciju onih centara moći koji stoje iza evroatlantskih integracija.⁵

U vojno-političkom pogledu, neosporno je da Balkanom dominiraju Sjedinjene Američke Države. Ubrzo posle pada Berlinskog zida tamošnje – više u pogledu načelnih opredeljenja nego implementiranih sistemskih rešenja – postsocijalističke države, uglavnom su pohrlile da padnu u američki zagrljaj. To su činile pokretane iluzijama da uistinu postoji nekakav „slobodan svet“ pod vođstvom Bele kuće, i u nadi da će munjevitim prihvatanjem novog (američkog) vojno-političkog gospodara, umesto starog sovjetskog hegemonu, kupiti i ulaznicu u zapadni svet potrošačkog obilja i ružičasto-popularne kulture.

S izuzetkom Srbije, Crne Gore i drugih srpskih zemalja, tako su ostale balkanske države još tokom prve polovine 90-ih godina ušle u američku orbitu.⁶ Potom su, u skladu sa procenom evroatlantskih centara moći da su se za to stekli unutrašnji i geopolitički uslovi – tj. da je postignut dovoljan stepen „amortizo-

⁵ M. Knežević, *Paradigma raspada*, Institut za političke studije, Beograd, 2009, str. 23-24.

⁶ D. Petrović, *Srpski narod i velike sile*, Institut za političke studije, Beograd, 2008, str. 74-108.

vanja“ Rusije, te time izbegnute ozbiljnije posledice njene negativne reakcije – počelo postepeno uključivanje tih država u NATO. Neke od njih su već pred kraj 20. veka, a većina tokom prve decenije 21. veka, i formalno stupile u taj savez. Što se tiče srpskih zemalja (Srbija, Crna Gora i Republika Srpska tj. srpski entitet BiH), one su sukcesivno i asimetrično, vojnim ili političkim putem, od 1995. do danas, takođe dospale pod američku vojno-političku dominaciju, s tim što, ipak, zbog većinskog stava naroda, nisu uvedene u NATO.

Međutim, Vašington – i kada je bio najmoćniji – nije bio toliko snažan da pokori Rusiju. Ona je bila neko vreme u defanzivi, i prihvatila je globalni primat SAD, ali nije dospela pod kontrolu te sile koja je trijumfovala u Hladnom ratu. A bez toga, na njihovu žalost, Amerikanci su samo uz pomoć nepostojećeg „čarobnog štapića“ mogli da izmene energetske realnosti.

Nekim energentima, a to je pre svega gas, zemlje regiona zapadnog Balkana ni posle pada komunizma nisu mogli da se u iole potrebnim količinama snabdeju na drugom mestu nego iz Rusije, odnosno preko te velike zemlje. Izgradnja nove naftno-gasne infrastrukture ponovo upućuje zemlje zapadnog Balkana na Rusiju, koja je poslednjih godina dodatno pojačala svoje energetske prisustvo na Balkanu. Od 1998. godine, kada je „Lukoil“ započeo ulaganje u Bugarsku, do prošle godine, kada je druga ruska naftna kompanija postala vlasnik 21 % akcija mađarske energetske kompanije MOL, a time i suvlasnik hrvatske firme INA (47 % njenih akcija pripada MOL-u), Rusi su, direktno ili posredno, postali većinski vlasnik ili bar značajan suvlasnik rafinerija, mreže benzinskih pumpi i generalno mnogih naftno-gasnih kompanija u Rumuniji, Bugarskoj, Srbiji, Republici Srpskoj (i preko nje BiH), Hrvatskoj. To se odrazilo na dalje povećanje dotoka ruske nafte u zemlje regiona.⁷

Ukratko, Balkan u celini a ne samo Zapadni Balkan, nalazi se u trouglu evroatlantske vojno-političke dominacije, ekonomske upućenosti na evropske integracije i ojačale uloge Rusije (energetske prevlasti ali i političkog uticaja u pravoslavnim državama Balkana čiji narodi su tradicionalno ka njoj okrenuti). Sve to održava Balkan u stanju mira, ali ne može drastično da ublaži unutrašnje, istorijski uobličene, snažne generatore sukoba i daljih dezintegracija.

4. Umesto zaključka: imperativ regionalne politike koegzistencije

Zapadni Balkan će biti bez velikih lomova dok ga god neko sa strane, iz svog interesa, bude održavao u tom stanju, odnosno dok tamošnji narodi u evropskim integracijama budu videli šansu za sopstveni prosperitet. No, u drugačijim okolnostima, kada bi evropski put postao trajno neizvestan ili EU izložena još

⁷ D. Anđelković, „Faktori bezbednosti Balkana: geopolitičke i energetske protivrečnosti“ u: *Zbornik radova sa skupa „Geopolitički i energetske faktori stabilnosti Balkana“*, Centar za razvoj međunarodne saradnje, Beograd, 2010, str. 26.

većim turbulencijama sa izgledom da doživi prekompoziciju – ako ne i potpunu propast, povećale bi se šanse da dođe do serije velikih balkanskih požara. Tim pre, ukoliko bi neke od velikih sila imale interes da ih raspiruju, odnosno kada bi ponovo intenzivirale svoja nadmetanja na prostoru Zapadnog Balkana.

I bez velikih međudržavnih sukoba i raspada postojećih država Zapadnog Balkana, mogući su ozbiljni bezbednosni problemi i kao njihova posledica dodatne ekonomske teškoće. Pretnja za bezbednost i ekonomsku stabilnost zapadnobalkanskog regiona za sada ne leži u realnoj mogućnosti spoljne agresije, već na polju ekonomskih i političkih izazova. Ogromni su ekonomski i sa njima povezani politički izazovi proizašli iz globalnih kriznih okolnosti, odnosno dosadašnjih nesposobnosti vladajućih struktura država regiona da se izbore sa korupcijom i drugim sistemskim devijacijama koje otežavaju život građana i čine sistem neefikasnim.

Nestabilnost koju ti izazovi mogu da proizvedu predstavlja osnov za rast organizovanog kriminala, koji je, opet, dodatno povezan sa terorizmom i trgovinom narkoticima. Balkan je uz to ozbiljno opterećen, već pomenutim, istorijski utemeljenim nacionalno-verskim suprotnostima, koje, neretko, zloupotrebljavaju političke elite. Usled svega toga moguće su ozbiljne nacionalni, a ne samo socijalni sukobi unutar zemalja regiona. Tome se treba suprotstaviti traženjem istinski kompromisnih i održivih rešenja, a ne olakim prihvatanjem spolja nametanih modela. Ulazak u NATO država Balkana koje još nisu u tom paktu – odnosno prenošenje na međunarodne institucije dela nacionalnog suvereniteta u sferi bezbednosti – verovatno ne bi doprinelo poboljšanju stanja.

NATO ili bilo kakve druge dodatne vojno-političke integracije Zapadnog Balkana sa centrima moći van njega, suštinski ne rešavaju probleme. Štaviše, ne otklanjaju ni političko-ekonomski erozivne procese koji ugrožavaju stabilnost regiona. Ključ za njeno obezbeđivanje u dogledno vreme nalazi se na samom Zapadnom Balkanu, a ne van njega. On je, pre svega, u politici regionalnog pomirenja i saradnje. Nesumnjivo je da je deo država formiranih na prostoru bivše Jugoslavije istorijski tesno povezan, kako u kulturnom i etničkom pogledu, tako i na privrednom planu. To pruža prostor da se na promišljen način, koji uvažava nacionalne interese svake od balkanskih država, vodi politika interesnog povezivanja i na tim osnovama ublažavanja protivrečnosti. Takvi procesi ne da ne protivreče, već su kompatibilni politici evropskih integracija.

Srbija ima Sporazum o specijalnim vezama sa Republikom Srpskom (srpskim delom BiH). Potrebno je u što većoj meri iskoristiti potencijal koji on pruža. Uz to, uputno je da iz Beograda ili sa druge strane budu inicirani i drugi realni modeli povezivanja sa Makedonijom i Crnom Gorom, pa i sa celom Bosnom i Hercegovinom, odnosno među drugim zemljama Zapadnog Balkana, a ne samo između njih i Srbije. Tako se stvara asimetrična ali delotvorna mreža regionalnih integracija. Naši pravosudni organi već uspešno saraduju u vezi sa borbom protiv organizovanog kriminala. Sve bolja je privredna saradnja u okviru spo-

razuma CEFTA (o slobodnoj trgovini u regionu). Potrebna su i rešenja koja bi dodatno olakšala kooperaciju na drugim poljima. Krećući se ka EU, mi možemo pa i dužni smo, da se međusobno pomažemo.

Ne treba prevideti ni pozitivno iskustvo istočnih integrativnih procesa, odnosno pouke koje proizlaze iz uspešnih procesa međusobnog povezivanja na ekonomskom, političkom i odbrambenom planu koji se od raspada Sovjetskog Saveza do danas uspešno odvijaju na postsovjetskom prostoru. Tamošnje iskustvo za nas je inspirativno, i delimično kompatibilno sa EU opredeljenjem zemalja regiona, te u nekoj meri i primenjivo (ali svakako ne celovito ako težimo članstvu u Uniji). U slučaju da vreme pokaže da EU integracija država Balkana nije realna, otvorio bi se dodatni prostor za primenu postsovjetskih modela povezivanja.

Zapadni Balkan je opterećen brojnim istorijski nastalim međunacionalnim i međudržavnim, kao i unutrašnjim političkim, socijalno-ekonomskim i drugim protivrečnostima. Bez regionalne politike njihovog ublažavanja i gde je moguće prevazilaženja, ne da region usporava svoj evropski put već i rizikuje da u uslovima ekonomskom krizom umanjenih šansi da iko sa strane, čak i u slučaju ulaska u EU, rešava većinu problema balkanskih država, postepeno potone u nestabilnost.

Ideja Evropske unije, načelno, ima pozitivan smisao koji ne treba olako odbaciti. Ali u sadašnjim okolnostima ne bismo smeli da ignorišemo činjenicu stvaranja nove ekonomske, vrednosne pa i geopolitičke realnosti u Evropi, koja se drastično razlikuje od situacije od pre četiri godine. Unutrašnja kriza u EU dramatično se produbila, tako da je uistinu postalo neizvesno kakav će biti kraj procesa koji su sada u toku, odnosno kako će izgledati EU posle njih. O tome, bez izvođenja definitivnih zaključaka, mnogo govori primer Grčke. Bogate zemlje EU ne nameravaju tek tako da „hrane i odevaju“ siromašne rođake čak i ako su oni već u redovima Unije, a kamoli ako tek teže ulasku u njene redove.

U krajnjoj liniji, i logično je što je tako. Stoga, status kandidata (što važi za one države i entiteta Zapadnog Balkana koji su ga dobili ili njemu teže) treba shvatiti samo kao prelazak jedne etape na dugom i neizvesnom putu EU integracija. Tim pre što ni ulazak u Uniju odmah neće doneti koristi, pa će i Hrvatska morati da samostalno uloži velike napore da bi poboljšala status svojih građana. Znači, da bi druge države Zapadnog Balkana nastavile da se kreću trasom EU i došle do željenih fondova, a Hrvatska imala odgovarajuće benefite od članstva u Uniji, svi ćemo u budućnosti morati da obavimo još mnogo toga na političkom polju, a verovatno i još više u ekonomskoj i sistemskoj sferi, kao i u domenu promišljenog regionalnog povezivanja (koje na neki način ne isključuje ni Hrvatsku posle njenog ulaska u EU) i istinskog pomirenja (a ne tek formalnog zbog pritiska stranog faktora).

Svi narodi Zapadnog Balkana moraju sebi dati jasan, nedvosmislen odgovor na pitanje: ko su u kontekstu realnih okvira u kojima se nalaze i kuda žele da idu? Samo u tom slučaju bićemo u stanju istinski da kreiramo koncept svestra-

nog nacionalnog razvoja i u skladu s njim da planiramo i dosledno realizujemo svoje državne aktivnosti. Vreme je da odlučimo da li smo mala zemlja opterećena prošlošću, bez autentične spoljne politike (što je, nažalost, poslednjih godina slučaj) i vizije bolje budućnosti, ili želimo da budemo država koja je u stanju da se promišljeno, aktivno i dugoročno bori za svoje nacionalne interese.

Ako je ovo poslednje slučaj, onda je, između ostalog, uputno da, naravno, na način koji je u skladu sa našim nacionalnim interesima ali i prihvatljiv za okruženje, razvijemo i susednim zemljama ponudimo ideju o istinskoj regionalnoj saradnji, koja je Zapadnom Balkanu sada u uslovima globalnih turbulencija potrebna, možda, i više nego ikad ranije. Ako nađemo model plodotvorne koegzistencije biće nam lakše van EU, a mnogo bolje u njenim okvirima. Ako propustimo da zrelim delovanjem dođemo do održivog modela suživota i razvoja, sva spoljna rešenja mogu da se pokažu tek kao privremeno zamrzavanje konflikata koji potresaju region. Samo međusobna saradnja i dobra volja, prihvatanje funkcionalnih rešenja koja bi zadovoljila makar minimum nacionalnih interesa svake od strana, te plodotvorna saradnja sa ključnim evroatlantskim faktorima i Rusijom – na koje su kako istorijski tako i u aktuelnom trenutku upućeni narodi i države regiona – omogućiće nam dugoročni mir, stabilnost i prosperitet. Sve drugo su samo iluzije koje će pre ili kasnije biti razvejane.

Literatura

- Anđelković, D.: „Faktori bezbednosti Balkana: geopolitičke i energetske protivrečnosti“ u: *Zbornik radova sa skupa „Geopolitički i energetske faktori stabilnosti Balkana“*, Centar za razvoj međunarodne saradnje, Beograd, 2010.
- Anđelković, D.: *Srpski nacionalni mazohizam*, Altera, Beograd, 2008.
- Bataković, D. – Protić, M. – Samardžić, N. – Fotić, A.: *Nova istorija srpskog naroda*, Naš dom, Beograd, 2002.
- Bžežinski, Z.: *Velika šahovska tabla*, CID, Podgorica, 2001.
- Douglas, F.: *The United States, NATO and the new multilateral relationship*, Praeger Security, Westport, 2008.
- Đukić, S.: *Vreme energije*, Službeni glasnik, Beograd, 2009.
- Gleni, M.: *Balkan 1804–1999. Nacionalizam, rat i velike sile*, B 92, Beograd, 2001.
- Knežević, M.: *Paradigma raspada*, Institut za političke studije, Beograd, 2009.
- Knežević, M.: *Mozaik geopolitike*, Institut za političke studije, Beograd, 2008.
- Mićović, V.: *Globalizacija i Novi svetski poredak*, Čigoja, Beograd, 2001.
- Nikšić, S.: *Velike sile i Balkan*, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1990.

- Parker, G.: *Geopolitics: Past, Present and Future*, Pinter, London, 1998.
- Petrović, D.: *Aspekti globalizacije*, NSPM, Beograd, 2009.
- Petrović, D.: *Srpski narod i velike sile*, Institut za političke studije, Beograd, 2008.
- Simonov, K.: „Ruski energetske interesi u Jugoistočnoj Evropi“, *Isac Fund* // www.isac-fund.org
- Stepić, M.: *U vrtlogu balkanizacije*, Službeni list, Beograd, 2001.
- Šušić, S.: *Balkanski geopolitički košmar*, NIU „Vojska“, Beograd, 1995.
- Нарочницкая, Н.: *Россия и русские в современном мире*, Алгоритм, Москва, 2009.

Rad primljen: 7. septembra 2012.

Odobren za štampu: 9. oktobra 2012.

Paper received: September 7th, 2012

Approved for publication: October 9th, 2012

Original scientific paper

ASSISTANT PROFESSOR STEVICA DEDJANSKI, PhD
Graduate School of Business Studies, Megatrend University, Belgrade
MILICA VESKOVIĆ ANĐELKOVIĆ, RESEARCH FELLOW
*Institute of Sociology and Social Research, Faculty of Philosophy,
University of Belgrade*

WESTERN BALKANS BETWEEN POLITICAL AND ECONOMIC INTEGRATION AND INTERIOR DISINTEGRATION

Summary

The Western Balkans is burdened with a number of historically-based internal (national and religious) and external (geopolitical) contradictions. They are connected to the growing socio-economic tensions, generated by numerous systematic deviations. Due to everything that was said above, the Western Balkan still remains a European “powder keg”. To prevent its, sooner or later, explosion and rise of a growing various social – erosive processes in the countries of the region – the further strengthening of organized crime and national tensions – we need thoughtful, comprehensive solutions in the field of regional policy cooperation and reconciliation. But they will be effective and permanent only if they are the product of true compromise, not imposed or conditioned from aside. We must be conscious of the fact that the key for good regional political relationships, which are conditions of economic progress, exist in countries of our area. Further, we mustn’t forget historical basis of the problems. Without that we can’t resolve them.

Key words: security, economy, interethnic tensions, Western Balkan

JEL classification: F52, N44